

УЧАСТЬ ВИКРИВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПИТАННЯ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

PARTICIPATION OF WHISTLEBLOWER IN CRIMINAL PROCEEDINGS: ISSUES OF NORMATIVE REGULATION

Луцик В.В., к.ю.н., доцент,
заступник керівника Департаменту запобігання та виявлення корупції –
керівник управління захисту викривачів та обробки повідомлень про корупцію
Національне агентство з питань запобігання корупції

Гловюк І.В., д.ю.н., професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Інститут права Львівського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню питань участі викривача у кримінальному провадженні у досудовому розслідуванні, забезпечення безпеки викривача, вирішенню питання про виплату викривачу винагороди. Зазначено, що особливістю кримінально-процесуального статусу викривача є те, що він має право отримати не тільки витяг з ЄРДР (як заявник), але й копію повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Відзначено неправильність того, що викривач не є суб'єктом касаційного оскарження судового рішення в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу. Розглянуто проблеми реалізації права викривача на конфіденційність і анонімність; зазначено, що сторона обвинувачення зобов'язана не допускати розкриття даних про особу викривача або інших відомостей, які дають змогу особам, чийх дій або бездіяльності стосуються повідомлені викривачем факти, ідентифікувати його.

Доведено, що інститут викривача у кримінальному провадженні перебуває на етапі становлення, що потребує комплексного підходу до врегулювання статусу викривача та гармонізації норм КПК України з нормами Закону України «Про запобігання корупції» і стосовно визначення викривача, і стосовно його прав. Крім того, потребує уніфікації питання забезпечення безпеки викривача, зокрема особливостей вжиття заходів забезпечення безпеки саме до викривача. Крім того, викривач має бути на нормативному рівні визнаний суб'єктом касаційного оскарження судового рішення в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу.

Ключові слова: викривач, досудове розслідування, забезпечення безпеки, конфіденційність, анонімність, винагорода, дізнавач, слідчий, прокурор.

The scientific article is devoted to the research of issues of participation of whistleblower in criminal proceedings during pre-trial investigation, ensuring the protection of the whistleblower and providing monetary award to whistleblower. It is stated that the peculiarity of the criminal procedural status of the whistleblower is that he has the right not only to obtain an extract from the URPI (as an applicant), but also a copy of the report to the National Agency on Corruption Prevention on the commencement of a pre-trial investigation with the participation of the whistleblower, grounds for initiating a pre-trial investigation, other information provided in Part 5 of Article 214 of the Criminal Procedural Code of Ukraine. We carried out an establishment of the wrong statement that he whistleblower is not the subject of a court of cassation in the part concerning his interests in resolving the issue of payment of a monetary award to him as a whistleblower. The article considers the problems of exercising the right of the whistleblower to confidentiality and anonymity and the issues of complying obligations by the prosecution of non-disclosure the identity of the whistleblower or other information that allows persons whose actions or inactions relate to the facts reported by the whistleblower to identify him.

It is proved that the institution of whistleblowers in criminal proceedings is at the stage of formation which requires a comprehensive approach in regulating the status of whistleblower and compliance of the norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine with the norms of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" in the part of defining the concept of whistleblower and his rights.

In addition, for the full functioning of the established institute of whistleblowers it is necessary to unify the issue of ensuring the protection of the whistleblower especially with regard to those security measures that apply directly to the whistleblower and also the whistleblower must be legally recognized as a subject of a court of cassation in the part concerning his interests in resolving the issue of payment of a monetary award to him as a whistleblower.

Key words: whistleblower, pre-trial investigation, legal protection, confidentiality, anonymity, monetary award, inquiry officer, investigator, prosecutor.

Постановка проблеми. Викривач нині є учасником кримінального провадження, який бере участь практично у всіх його стадіях, що обумовлюється характером його інтересу у кримінальному провадженні. Відповідно, у зв'язку з появою цього учасника низка норм КПК України, що стосуються досудового та судового провадження, були уточнені, у тому числі щодо початку та закінчення досудового розслідування, питань, які вирішуються у вироку, оскарження судових рішень. Крім того, у відповідних стадіях провадження виникають питання забезпечення анонімності та конфіденційності викривача, забезпечення його безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання участі викривача у кримінальному провадженні досліджували І.Ю. Бабенко, О.В. Бабіков, О.М. Броневичка, О.В. Линник, Л.В. Омельчук, С.А. Пилипенко, В.В. Рожнова, Т.Л. Сивогривова, М.М. Тараненко, Р.П. Томм, П.В. Цимбал, А.М. Черенков, Б.В. Черняхівський, а також автори статті у попередніх публікаціях [1;

2]. Проте комплексно питання участі викривача в окремих стадіях кримінального провадження з урахуванням потреб забезпечення анонімності та конфіденційності викривача, забезпечення його безпеки ще не досліджувалися.

Метою статті є формування теоретико-практичної моделі участі викривача в окремих стадіях кримінального провадження з урахуванням потреб забезпечення анонімності та конфіденційності, безпеки викривача.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення поняття викривача різняться у Законі України «Про запобігання корупції» та п. 16-2 ст. 3 КПК України, проте для досягнення мети статті застосовуватиметься визначення викривача у КПК України як фізичної особи, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування.

Викривач для початку досудового розслідування має звернутися до органу досудового розслідування із заявою

(повідомленням) про корупційне кримінальне правопорушення. Окремих вимог до такої заяви КПК України не містить, проте Роз'яснення НАЗК від 26 жовтня 2020 р. № 10 «Щодо правового статусу викривача у кримінальному провадженні» (далі – Роз'яснення № 10) передбачає, що фактичні дані у заяві викривача мають складатися з інформації про конкретний факт кримінального корупційного правопорушення. Заява (повідомлення) викривача про кримінальне корупційне правопорушення має містити усі відомі викривачу відомості, зокрема відомості про обставини правопорушення; місце і час його вчинення; спосіб вчинення; особу, яка вчинила правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (п. 1.2).

КПК України не містить вимоги, що особа має звертатися із заявою, дотримуючись вимог підслідності, оскільки внести відомості до ЄРДР слідчий, дізнавач, прокурор уповноважені незалежно від того, підслідне чи ні їм відповідне кримінальне правопорушення. Водночас подання заяви з порушенням підслідності затягує провадження, адже є потреба вирішення питання про підслідність та передання матеріалів. Виникнення статусу викривача ніяк не залежить від органу, до якого спрямовано заяву, адже виникнення цього статусу пов'язано зі змістом заяви та характером наявної у ній інформації. Отже, якщо особа звернулася із заявою (повідомленням) до інших правоохоронних органів, прокуратури чи Національного агентства та за результатами розгляду її заяви (повідомлення) були внесені відомості до ЄРДР про вчинення корупційного кримінального правопорушення, така особа вважається викривачем (п. 2 Роз'яснення № 10).

Особливістю кримінально-процесуального статусу викривача є те, що він має право отримати не тільки витяг з ЄРДР (як заявник), але й копію повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Цей документ підкреслює специфіку статусу викривача порівняно із загальним статусом заявника.

Варто звернути увагу на те, що органи досудового розслідування часто ігнорують вимоги ч. 9 ст. 214 КПК України, не повідомляючи НАЗК про початок досудового розслідування за участю викривача, отже, порушують право викривача на отримання копії цього повідомлення. Так, у 2020 р. було розпочато 2 880 кримінальних проваджень за заявами викривачів, а до НАЗК дійшло лише 69 повідомлень у порядку ч. 9 ст. 214 КПК.

Водночас, незважаючи на доволі чіткі норми стосовно набуття статусу викривача, на практиці виникають питання стосовно їх застосування. Зокрема, у кримінальному провадженні за ст. 206-2 КК України заявник звернувся до НАБУ з вимогою про виконання вимог ч. 9 ст. 214 КПК України, а саме особистого вручення завіреної копії повідомлення НАЗК та повідомлення про процесуальні права та обов'язки. Такі вимоги ОСОБА_1 з боку НАБУ виконані не були. Результатом оскарження бездіяльності до ВАКС стало те, що слідчий суддя визнав, що заявник звернувся із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, що у розумінні чинного законодавства не є корупційним злочином, як наслідок, заявник не є викривачем відповідно до вимог КПК України [3].

Права викривача в ході розслідування в окремій статті КПК України не закріплено, проте він має права заявника, специфіка яких детально розкрита у попередній публікації [1].

Має певну специфіку закінчення досудового розслідування за участю викривача. Зміни, внесені до КПК України, передбачили закріплення додаткових відомостей, які вносяться до обвинувального акта. Достовірні анкетні відомості викривача зазначаються в обвинувальному акті тоді, коли викривач не просив забезпечити його анонім-

ність та конфіденційність. Право викривача на конфіденційність і анонімність є належною гарантією нерозголошення відомостей про особу, яка здійснила повідомлення про корупцію, та засобом її захисту від можливих заходів негативного впливу. Окремо слід також звернути увагу на те, що КПК у п. 3-1 ч. 2 ст. 291 передбачає необхідність зазначити в обвинувальному акті анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, місце проживання, громадянство), що у разі участі у кримінальному провадженні викривача (щодо якого забезпечена конфіденційність або особа якого органу досудового розслідування не розкрита) суперечитиме наведеним гарантіям прав викривачів на анонімність і конфіденційність. Слід пам'ятати, що конфіденційність має бути забезпечена стосовно будь-яких відомостей, які дають потенційну можливість ідентифікувати особу викривача. Так, ч. 1 ст. 53-5 Закону України «Про запобігання корупції» прямо забороняє розкривати інформацію про особу викривача, його близьких осіб або інші дані, які можуть ідентифікувати особу викривача, його близьких осіб, третім особам, які не залучаються до розгляду, перевірки та/або розслідування повідомлених ним фактів, а також особам, дій або бездіяльності яких стосуються повідомлені ним факти, крім випадків, установлених законом. За незаконне розкриття відомостей про викривача законом передбачена відповідальність. Зокрема, ч. 2 ст. 172-8 КУпАП встановлює відповідальність за незаконне розголошення чи використання в інший спосіб особою у своїх інтересах чи в інтересах іншої фізичної чи юридичної особи такої інформації, яка стала їй (їм) відома у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень.

Коли викривач заявив клопотання про забезпечення його конфіденційності та анонімності, дізнавач, слідчий чи прокурор має вжити заходів забезпечення конфіденційності даних про особу, що передбачені ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», зокрема його справжнє прізвище, ім'я, по батькові в обвинувальному акті та інших документах досудового розслідування мають бути замінені псевдонімом. Відзначимо, що питання забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність викладені у Роз'ясненні НАЗК від 24 лютого 2021 р. № 4.

Слід мати на увазі, що право викривача на конфіденційність відомостей про себе не є абсолютним. Зокрема, якщо законом дозволяється без згоди викривача ухвалення обґрунтованого рішення про розголошення інформації про викривача або інформації, яка може ідентифікувати особу викривача, він має бути повідомлений про це не пізніше ніж за 18 робочих днів до дня розкриття відповідної інформації шляхом вручення йому повідомлення під розписку. У цьому повідомленні мають бути зазначені коло осіб, яким буде розголошена інформація, та підстави для розголошення (ч. 2 ст. 53-5 Закону України «Про запобігання корупції»).

Для забезпечення гарантій конфіденційності даних про викривача у кримінальному провадженні сторона обвинувачення (дізнавач, слідчий і прокурор) зобов'язана під час проведення слідчих та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні, ознайомлення учасників провадження з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 222 КПК України), відкриття матеріалів досудового розслідування після його завершення (ст. 290 КПК України) та складання обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування (ст. 291 КПК України) не допускати розкриття даних про особу викривача або інших відомостей, які дають змогу особам, чийх дій або бездіяльності стосуються повідомлені викривачем факти, ідентифікувати його.

Викривач має право також на забезпечення безпеки. З огляду на високий ступінь ризиків для викривачів, які повідомили про корупційні чи пов'язані з корупцією кри-

мінальні правопорушення, держава має подбати про ефективні гарантії забезпечення їхньої безпеки. Це міжнародний стандарт стосовно викривачів, який є цілком виправданим із позицій суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, про які повідомляють викривачі. Зокрема, обов'язок держави забезпечувати захист та безпеку викривачів передбачають чинні для України міжнародні договори, такі як Конвенція ООН проти корупції 2003 р. (ст. 33), Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 р. (ст. 22) та Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 р. (ст. 9). Заходи захисту викривачів передбачені також Директивою (ЄС) 2019/1937 «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу» (Розділ VI) від 23 жовтня 2019 р.

Як зазначено у п. 6 Роз'яснення № 10, право на забезпечення безпеки, відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», мають виключно викривачі, які повідомили про кримінальне корупційне правопорушення та набули процесуального статусу заявника, а також близькі особи викривачів, які повідомили про кримінальне корупційне правопорушення. Крім того, до викривача можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені Законом, тільки у разі, якщо повідомлення про злочин внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань [4].

Приводи і підстави для вжиття заходів безпеки до викривача передбачені ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». За 2020 р. заходи забезпечення безпеки до викривачів застосувалися лише НАБУ, зокрема за зазначений період заходи застосовані до 3 осіб.

Відзначимо, що законодавець вибрав доволі цікавий механізм щодо заходів безпеки стосовно учасників кримінального провадження, адже їх більшість передбачена у спеціальному законі, а у КПК України не згадується. Проте у ст. 130-1 КПК України саме стосовно викривача передбачено, що задля захисту персональних даних анонімного викривача після їх розкриття для суду можуть бути здійснені, зокрема, такі заходи безпеки, як забезпечення конфіденційності відомостей про особу та/або закритий судовий розгляд.

Забезпечення конфіденційності відомостей про викривача має здійснюватися із вжиттям комплексу усіх можливих заходів, передбачених законом. Зокрема, шляхом обмеження відомостей про викривача в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих (розшукових) дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою слідчого, дізнавача, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних; не оголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про викривача, який підлягає виклику в судове засідання; виклику до суду викривача виключно через орган, який вживає заходів безпеки; накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про викривача адресними бюро, паспортними службами, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

Закритий судовий розгляд як засіб забезпечення конфіденційності викривача здійснюється за мотивованою ухвалою суду, коли цього потребують інтереси безпеки викривача.

Під час вирішення питання про вжиття такого заходу забезпечення безпеки, як допит викривача з використанням відеоконференції в ході трансляції з іншого приміщення, в тому числі у спосіб, що унеможливає ідентифікацію особи, яка дає показання (ч. 2 ст. 16 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»), слід врахувати такий аспект. У ч. 2 ст. 16 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» міститься

пряма відсилка до випадків та порядку, передбаченого КПК України. Відповідно, такою нормою є ч. 9 ст. 352 КПК України. Є певна проблема у тому, що ці норми не можуть бути застосовані, якщо стосовно нього у кримінальному провадженні не було вжито інших заходів забезпечення безпеки відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Крім того, проведення допиту у порядку ч. 9 ст. 352 КПК свідчить про те, що ця процедура може бути використана лише задля унеможливлення ідентифікації свідка, потерпілого; тобто якщо свідок або потерпілий ідентифікований, то цей порядок використовуватися не може [5, с. 65]. Аналогічні застереження стосуються викривача.

Слідчий, дізнавач, прокурор під час складання обвинувального акта повинні зазначити розмір винагороди, яка пропонується викривачу. Також потрібно враховувати положення ч. 3 ст. 130-1 КПК щодо осіб, які не мають права на винагороду.

Важливим питанням є стимулювання викриття корупції через виплату винагороди викривачам. У академічній праці команда дослідників із Гарвардської бізнес-школи дійшла висновку на підставі даних, зібраних із державних судових документів, сайту професійних мереж щодо захисту викривачів та матеріалів перевірок [6]. Набір даних включав приблизно 1 600 співробітників-викривачів, які здійснили викривання в період із 1994 по 2012 рр. Результати дослідження показують, що програми стимулювання викривачів ефективно працюють, щоби підвищити рівень викриття корпоративних порушень. Фінансові винагороди також допомагають компенсувати викривачам витрати, пов'язані з їх рішенням здійснити викривання (якщо їх буде звільнено чи щодо них буде вжито інших заходів негативного впливу).

Дослідження спростувало твердження критиків програм фінансового заохочення викривачів. Зокрема, воно показало, що фінансові стимули для викривачів не спонукають до безпідставних заяв про порушення. Крім того, було спростовано підхід, за якого збільшення фінансових стимулів, як правило, знижує рівень повідомлення через внутрішні канали [7].

Розмір винагороди викривачу становить 10% від грошового розміру предмета корупційного кримінального правопорушення або від завданої державі шкоди, але не більше 3 000 мінімальних заробітних плат, установлених на час вчинення кримінального правопорушення. Таким чином, ні прокурор, ні суд не можуть зменшити розмір винагороди викривачу через те, що законодавець не наділив їх жодними дискреційними повноваженнями для обрахунку винагороди викривача. На практиці часто виникає питання про те, від якої суми обраховувати винагороду викривача: від суми, яку вимагали у нього, чи від тієї, яку реально було передано під час контролю за вчиненням злочину. З огляду на те, що викривачем особа стає з моменту повідомлення про корупційне правопорушення, виплата винагороди повинна здійснюватися, виходячи з тієї суми, про яку повідомив викривач, звісно, якщо є підтвердження, що саме про цю суму йшлося.

Відзначимо, що суд визначає, чи отримає викривач винагороду, з урахуванням таких критеріїв:

- персональність інформації (інформація, повідомлена викривачем правоохоронному органу, повинна походити від його особистої обізнаності, у тому числі інформація, отримана від третіх осіб, не міститися в публічних звітах, результатах перевірок, матеріалах, дослідженнях, інформаційних повідомленнях органів чи засобів масової інформації, крім випадку, якщо викривач є джерелом такої інформації, а також не бути відомою правоохоронному органу з інших джерел);

- важливість інформації (повідомлена викривачем інформація повинна містити фактичні дані, що можуть бути перевірені, і сприяти доказуванню хоча б однієї

з обставин вчинення корупційного злочину, передбачених п. п. 1–3, 6, 7 ч. 1 ст. 91 цього Кодексу; за відсутності хоча б одного із зазначених критеріїв суд приймає вмотивоване рішення про відмову у виплаті винагороди (ч. 2 ст. 130-1 КПК України)).

З ч. 3 ст. 130-1 КПК України випливає, що право на винагороду не матиме також та особа, яка повідомила про корупційний (або пов'язаний із корупцією – В. Л., І. Г.) злочин у рамках угоди у кримінальному провадженні або є співучасником злочину, про який вона повідомила; повідомила про відповідний злочин як викривач, маючи можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень.

Згідно з ч. 3 ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції», у разі повідомлення декількома викривачами різної інформації про один і той самий корупційний злочин, у тому числі інформації, що доповнює відповідні факти, розмір винагороди розподіляється між викривачами у рівних частинах.

Винагорода виплачується викривачу за результатами судового розгляду після ухвалення судом обвинувального вироку, який набув законної сили.

Новелою законодавця є закріплення порядку виплати винагороди викривачу за процедурою безспірного списання за рахунок Державного бюджету України органами державного казначейства. Безспірне списання – це операції з коштами державного та місцевих бюджетів, що здійснюються задля виконання Казначейством та його територіальними органами рішень про стягнення коштів без згоди (подання) органів, що контролюють справляння надходжень бюджету, боржників, органів місцевого самоврядування та/або державних органів на підставі виконавчих документів (п. 2 Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 р. № 845 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 30 січня 2013 р. № 45)).

Викривач має право оскаржити судові рішення в частині, що стосується його інтересів, під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу. Надання викривачу права на оскарження судового рішення в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди, є забезпеченням змагальності кримінального провадження та забезпечує стимулювання матеріального заохочення викривача. Задля цього ст. 393 КПК України включає викривача до переліку осіб, які мають право подати апеляційну скаргу, проте виключно в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу. Водночас КПК України не надає викривачу право бути суб'єктом касаційного оскарження (ст. 425 КПК України не включає викривача до числа осіб, які мають право подати касаційну скаргу). Із таким підходом доволі складно погодитися, адже, якщо не дотримані інтереси викривача під час виплати винагороди, фактично йдеться про неправильне застосування норм права, отже, це питання потенційно може вирішуватися у касаційному провадженні.

Висновки. Таким чином, інститут викривача у кримінальному провадженні перебуває на етапі становлення, що потребує комплексного підходу до врегулювання статусу викривача та гармонізації норм КПК України з нормами Закону України «Про запобігання корупції» і стосовно визначення викривача, і стосовно його прав. Крім того, потребує уніфікації питання забезпечення безпеки викривача, зокрема особливостей вжиття заходів забезпечення безпеки саме до викривача. Крім того, викривач має бути на нормативному рівні визнаний суб'єктом касаційного оскарження судового рішення в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу. Як свідчить міжнародна практика, інститут викривачів є дієвим механізмом протидії корупції, отже, його розвиток та посилення в Україні допоможуть знизити рівень корупції в державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гловюк І.В., Луцик В.В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 529–532. URL: http://lsej.org.ua/10_2021/140.pdf.
2. Луцик В.В. JustTalk#19. Викривач: новий суб'єкт чи старий інформатор? *Discussion paper*. URL: <https://site.ua/justtalk/writer/justtalk19-vikrivac-novii-subjekt-ci-starii-informator-discussion-paper-i73poo5>.
3. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88118270>.
4. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88705139>.
5. Hloviuk I. Criminal proceedings regarding enforced disappearance in Ukraine: issues of normative regulation. *Law and Border: Addressing Security Threats at the Ukrainian Border*: collective monograph / N. Orlovska, S. Filippov, V. Kukhar, I. Hloviuk, V. Polovnikov, I. Kushnir, P. Volynets. Lviv; Toruń; Liha-Pres, 2019. P. 52–68.
6. Dey A., Heese J., Perez C. Cash-for-Information Whistleblower Programs: Effects on Whistleblowing and Consequences for Whistleblowers (April 30, 2021). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3837308_code1880598.pdf?abstractid=3837308&mirid=1s.
7. Whistleblower Reward Programs Work, Harvard Business School Study Says. URL: <https://constantinecannon.com/2021/05/07/harvard-study-says-whistleblower-reward-programs-work>.